

ANY VERDAGUER 2002. BALANÇ I REPTE

1

Per a començar un balanç de l'Any Verdaguer 2002 en unes Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic, cap introducció no m'ha semblat tan apropiada com recordar els dos parlaments sobre Verdaguer que Carles Riba adreçà al ple de l'Institut en moments crucials per al país a la meitat del segle xx. El parlament de l'any 1945, centenari del naixement de Jacint Verdaguer, i el de 1952, cinquantenari de la seva mort. En el primer, el poeta de les *Elegies de Bierville*, que havia tornat de l'exili deixant una Europa esclafada per la bota de Hitler i entrant a una Catalunya esclafada per la bota de Franco, no cedia pas al desànim, sinó que, després de preguntar-se sobre el sentit d'homenatjar el poeta nacional en moments de «dispersió» i «mort civil», responia que, encara que «incerts del futur i dubtosos del passat», els catalans «ens redreçàvem ja de la vergonya» («Centenari de Jacint Verdaguer»: parlament llegit dins la festa anual de l'IEC, el 23 d'abril de 1945, any del centenari de la naixença de Jacint Verdaguer).

El segon parlament és de 1952, quan els catalans resistien al règim de Franco, consolidat pel suport nord-americà, sense que renunciés a les polítiques d'extermini de la cultura catalana, i, per a afirmar-se, no disposaven d'altres armes simbòliques que la commemoració del cinquantenari de la mort del poeta de Folgueroles. Riba, des de l'ombra, s'havia convertit en un referent de la cultura del país i en una autoritat civil per als catalans, orfes d'institucions i de guiatge. Per això aquell parlament prengué un to oracular, per a emetre un sever i lúcid requisitori sobre el poeta del calze i l'arpa, del dolmen i l'altar, del palau dels Comillas i de la capella dels Penitents, de *L'Atlàntida* i de la cançoneta *kitsch*. «Verdaguer», hi deia Riba, «ens ha llegat aquesta es-

cissió no sols com un enigma irresoluble sinó com una imatge de nosaltres mateixos.» «Tant de bo», augurava, «dintre de mig segle unes conclusions humanament satisfactòries sobre aquest aspecte [“la gran síntesi del cas Verdager que Catalunya es deu a ella mateixa”] facin més tranquil·la una commemoració, i ja, per a dir-ho així, [facin] invisible el cadàver d’un dels homes més representatius de la nostra terra» («Memòria de Verdager, en el cinquantenari de la seva mort», 13 de desembre de 1952).

Evocant els parlaments de Riba en el marc de l’Institut d’Estudis Catalans he pensat que evocaríem la coratjosa història agònica de la cultura catalana del segle xx, escenificada en les commemoracions verdagerianes que recorren tot el segle, des del seu llegendari enterrament el 1902 fins a l’exultant commemoració centenària de la seva mort en l’any que li acabem de dedicar. Un exercici retrospectiu no pas sobrer en moments com els que vivim. Totes les clarors i totes les foscors de la nostra atzarosa existència civil s’hi entremisen fins avui mateix, quan, acomplert el mig segle que Riba es donava d’horitzó, commemorem, més que la mort, la perdurabilitat centenària del poeta de *L’Atlàntida* i ens tornem a preguntar sobre la perdurabilitat futura del que ell i la seva obra simbolitzen, una manera al capdavant de preguntar-nos sobre la nostra existència civil en la perspectiva del segle XXI.

Invocar, no sols evocar, avui i aquí Carles Riba, és també, diria, omplir de solemne gravetat la nostra reunió. No tant perquè em proposi d’emular Riba —seria una petulància imperdonable—, com perquè ens reunim a la ciutat de Vic, lloc major de memòria verdageriana, i perquè sento que el missatge ribià conserva tot l’imprescriptible vigor pel que té de fortitud, aquella «fermetat de l’ànim que permet d’afrontar el perill amb coratge, de suportar l’adversitat sense depressió», tal com diu el nostre diccionari. Un missatge que ens fa sentir armats, a semblança de Riba, amb «els grans valors de la nostra Renaixença», representats en Verdager.

2

L’Any Verdager 2002, que, com és sabut, ha durat un any i mig, fins al juny del present 2003, ja disposa a hores d’ara d’inventaris, llistats, catàlegs, algunes aproximacions crítiques i moltes proclamacions del seu èxit. Tot i que ha deixat una estela de satisfacció i congratulacions, el balanç pròpiament dit està per fer. No sols perquè la maquinària de la cultura conjuntural ja ha girat full i s’aplica a altres fronts, sinó perquè no tenim els instruments adequats de crítica cultural per a fer-lo. O, en tot cas, no tenim la voluntat d’aplicar aquests instruments a la revisió crítica d’un any temàtic, convertit en un brillant esdeveniment de cultura. Inevitablement efímer i difícil d’integrar en la programació cultural ordinària del país.

Disposem, en primer lloc, de la *Memòria de l'Any Verdaguer 2002-2003*, dirigida per Víctor Batallé i Serra, comissari de l'Any. És un luxós volum oficial, acompanyat d'un quadern que conté l'índex de totes les activitats registrades a l'Oficina de l'Any Verdaguer. Val a dir que la *Memòria* imposa pel nombre d'actes i productes registrats. En termes comptables, la xifra de negoci ha superat les expectatives dels mateixos organitzadors. També imposa el disseny, tot i que potser no calia tanta parenceria cenotàfica. Una presentació més situacionista hauria expressat millor l'orgull col·lectiu d'un poble que és capaç de dedicar més de mil dos-cents actes de culte al seu poeta, celebrats a més de dos-cents llocs de la geografia, per oficients de tota procedència, en tota mena de formats i de litúrgies, que van de la lectura simultània de setanta lectors, situats a setanta indrets del terme de Folgueroles, o la cantata «Oda a Verdaguer», estrenada a Vic, fins a l'exposició «Verdaguer: Un geni poètic», oferta a Barcelona i Madrid, passant per una entrevista de ficció del poeta a la televisió, l'assignació del nom Verdaguer a un asteroide o la visita guiada de milers d'escolars a Folgueroles i a la villa Joana de Vallvidrera. En rigor, més que d'una *Memòria*, es tracta d'una recopilació, d'un inventari, d'una relació d'actes de la més variada qualitat i la més asimètrica ambició. Una llista, doncs, indiscutiblement necessària alhora que inevitablement insuficient, perquè no conté cap anàlisi ni ofereix cap element d'avaluació, sinó que es limita a agrupar, per afinitats i en sis grans capítols, els centenars d'actes, homenatges i productes de tota mena emparats per la marca de l'Any Verdaguer 2002.

L'enunciat dels capítols dóna una idea de la bigarrada munió dels productes inventariats. Exposicions (itineràncies incloses): 140. Conferències, col·loquis i recitals poètics: 499. Música, dansa i teatre: 177. Excursions i rutes: 116. Espectacles infantils: 188. Diversos (aplecs, inauguració de monuments, presentacions de publicacions, premis i altres): 158. Total: 1.278.

Tenim, en segon lloc, un repertori de la producció editorial generada durant l'Any Verdaguer. En total s'han inventariat un centenar de títols que van de l'erudició més rigorosa a la divulgació didàctica, dels estudis parcials a les biografies generals. Entre tots els títols destaquen els d'una dotzena d'obres que restaran com l'aportació editorial més significativa de l'Any. Se'n pot veure una selecció i uns comentaris a «Les edicions de l'Any Verdaguer» (*Avui*, 9 d'octubre de 2003), a les quals caldrà afegir el volum *l'Anuari Verdaguer 2002*, on, en més de set-centes pàgines, es publiquen les actes del V Col·loqui, «Verdaguer i el segle», convocat per la Societat Verdaguer i celebrat el novembre de l'any passat a les tres seus de més forta empremta verdagueriana, Folgueroles, Vic i Barcelona. Col·loqui internacional, atès que, a més dels estudiosos de les universitats catalanes, hi participaren estudiosos d'universitats d'Alemanya, Polònia, Itàlia i Txèquia.

Es poden consultar, a més, dos webs, el de la Generalitat i el de la Biblioteca de la Universitat de Vic, amb els corresponents arxius, on s'han recollit

els centenars de documents escrits i gràfics generats per l'efemèride. Des d'articles, cròniques, ressenyes i columnes, que han ocupat les pàgines de diaris, setmanaris i revistes, fins a programes de ràdio i de televisió. O els enregistraments discogràfics i videogràfics. Tampoc no estem, però, davant d'un balanç estricte, sinó d'un catàleg de títols sense cap avaluació crítica ni tan sols cap referència als tiratges o a la difusió, cosa que afecta les nombroses edicions no venals o no distribuïdes pels circuits comercials. No hi ha dubte, però, que entre les publicacions que quedaran de l'Any Verdaguer, hi figuren en lloc destacat alguns títols del propi Verdaguer, com *En defensa pròpia* (Tusquets), descobert per molts lectors, o el volum de *Prosa* (Proa), novetat en la història de l'edició de les obres completes del poeta, destinada al gran públic, o els títols *L'Atlàntida* i *Pàtria* de la col·lecció d'obres completes d'Eumo i la Societat Verdaguer, en volums singulars i profusament anotats, destinada a estudiós i públic entès.

A més d'inventaris, disposem d'algunes aproximacions valoratives. Una de particularment interessant és la de la publicació *La Falguera*, de Folgueroles, que recull en un número extraordinari d'agost de 2003 el testimoni de diversos organitzadors i participants del poble del poeta. Es tracta d'un punt de vista qualificat, per tal com expressa com fou viscut l'Any Verdaguer a Folgueroles, on és molt viva la memòria de les festes en homenatge a mossèn Cinto, que s'hi han celebrat any rere any al llarg del segle xx, i on la convocatòria del 2002 ha aconseguit un veritable rècord de mobilització i de participació.

També es pot llegir a l'*Anuari Verdaguer 2002* (Eumo i Universitat de Vic, 2003) el parlament «La claror de Verdaguer és allargada», una avaluació de l'Any que, d'ofici, com a president de la Societat Verdaguer, vaig adreçar als assistents del V Col·loqui, amb el propòsit concomitant de situar correctament la nostra societat científica en l'actual verdaguerisme i respondre a algunes desinformacions. Hi vaig, doncs, subratllar el caràcter obert, plural i lliure de la Societat Verdaguer, de la qual són socis numeraris o corresponents quaranta estudiosos de les universitats dels països de llengua catalana i són o han estat socis d'honor els més distingits verdagueristes. Hi vaig també fer observar el sentit de continuïtat i de rigor que la Societat dona a les seves activitats a través dels tres projectes que té en marxa: *a*) els col·loquis (el sisè està preconvoat per a l'any 2005), *b*) la revista *Anuari Verdaguer* (l'onzè volum conté les actes del cinquè col·loqui) i *c*) la col·lecció d'obres completes (cinc volums). Finalment, hi vaig argumentar que la raó última de l'acollida que la societat catalana ha donat a Verdaguer i a la seva obra durant l'any temàtic cal buscar-la en la percepció col·lectiva que els valors que el poeta representa — cultura nacional i cohesió social — tornen a estar amenaçats. En conclusió, quinze anys d'activitats a favor seu han propiciat que la Societat Verdaguer tingui una decisiva participació de base en l'actual verdaguerisme, tant el so-

cial i el popular, com l'erudit i el creatiu, i hagi esdevingut un nus de la xarxa de la cultura contemporània a tenir en compte.

També es pot llegir l'article «De qui és l'èxit de l'Any Verdaguer?», que vaig escriure per a la cloenda de l'Any (*Avui*, 6 de juny de 2003), d'on es desprèn la conclusió que l'èxit de l'Any Verdaguer s'ha d'atribuir en primeríssim terme a Verdaguer mateix, al personatge, a l'atracció que exerceix la seva biografia i —com deia anteriorment— als valors que simbolitza i als quals els catalans d'avui ens aferrem, en veure altre cop en perill no sols la llengua i la cultura que ens identifiquen com a poble sinó la cohesió social que ens és indispensable per a perdurar.

Al costat d'aquests inventaris i d'aquestes aproximacions de signe positiu, tenim també aproximacions als aspectes negatius de l'Any Verdaguer. Així, els col·legues de la revista *Els Marges*, que confessen sentir-se «enverdaguers fins als gaudins» i «progressivament daliniats», es pregunten si «rere les valoracions entusiastes que les autoritats fan d'aquests sidrals [...], no hi ha molta cortina de fum destinada a encobrir [...] els alarmants dèficits que s'observen en els índexs de consum cultural regular del país, com ara que només quatre de cada deu llibres venuts al Principat són en català [...] per no parlar, cinc anys després de l'entrada en vigor de la segona llei del català, sobre la seva absoluta inoperativitat i la persistent reculada de la llengua del país enfront de la que, ves per on, *Borbonius Rex dixit*, mai no ha estat imposada, aquí menys que enlloc» (*Els Marges*, núm. 71, 2002).

Tot i que no costa d'admetre que un any temàtic es presta a servir de cortina de fum a les hàbils mans dels responsables de les polítiques culturals, també fóra bo que, a més de denunciar-ho, ens proposéssim de saber com funciona per dins una cortina de fum d'aquesta envergadura. On, qui, amb quins ressorts, de quins materials es fabrica el fum de l'any temàtic per a aconseguir de mistificar la realitat? La indignació per l'excés d'«enverdaguement» no ens posa davant d'un balanç crític sinó d'una postura precrítica, la qual, per més carregada de raó que estigui, sorgeix no tant de l'anàlisi del que s'ha fet amb motiu de l'efemèride, com de la denúncia del que es deixa de fer en el dia a dia de la cultura.

Sigui com sigui, l'Any Verdaguer està tancat, però el balanç és obert. Ens falta una auditoria que hi detecti activitats sobreres, com la querella de les edicions crítiques, la picabaralla entre alguns verdagueristes, esbombada a la premsa, o la rivalitat soterrada amb l'Any Gaudí o certes pseudomodernitats pretesament provocatives. Una altra objecció assenyalaria la manca de transparència en encàrrecs a artistes o l'adjudicació d'activitats oportunistes i dirigistes, com manta costosa publicació a càrrec del pressupost, l'única justificació de la qual és el nom («la gallineta») del subvencionador. Una tercera objecció aniria per les mancances. La primera seria la poca projecció de l'Any a les terres de cultura catalana de fora del Principat, seguida de la manca de

promoció de traduccions de les obres de Verdaguer, veritable pedra de toc de la intenció politicocultural que ha dirigit les aplicacions pressupostàries de l'Any Verdaguer. O, en fi, la desídia de no celebrar amb la deguda pompa acadèmica el cent vint-i-cinquè aniversari de la publicació de *L'Atlàntida*, coincident amb el centenari de la mort del seu autor. Una efemèride que mereixia entrar per la porta gran al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona i/o a l'Institut d'Estudis Catalans.

Són, comptat i debatut, assentaments puntuals al «deure». Tots sumats, no desllueixen pas les grans partides de l'«haver». Per això —tal com vaig escriure en una altra ocasió— només des del rebentisme o de l'autoodi es podria atacar en bloc una performança cultural que per als catalans del segle XXI ha significat trobar-se altre cop entorn del nom i l'obra de Verdaguer, penyora de duració en l'avenir. Quin capital per als catalans de l'any 2102, quan celebrin el segon centenari de la mort del poeta de Folgueroles!

3

Ara bé, l'auditoria, que, com és sabut, constitueix una eina per a conèixer millor l'empresa, no solament assenyalaria els possibles dèficits de l'exercici de l'Any Verdaguer 2002, sinó que hi adjuntaria, com sol fer tota auditoria, unes recomanacions per a incrementar la investigació i la divulgació de la vida i l'obra de Verdaguer, si l'empresa creu, en efecte, que és el poeta nacional de la Catalunya contemporània. Les notes de l'auditoria assenyaliarien prioritats. En investigació, 1) fer accessibles tots els fons de manuscrits verdaguerians i publicar-ne el catàleg complet, en primer lloc el de la Biblioteca de Catalunya; 2) assegurar amb el degut finançament la continuïtat dels projectes en marxa: *Anuari*, *Colloquis* i *Obres completes*, «OCESV», dotant amb recursos suficients la Fundació Universitària de Vic, que empara la Societat Verdaguer des de la seva creació l'any 1991 i que el 2002 ha creat la Càtedra d'Estudis Literaris Jacint Verdaguer. En difusió, l'auditoria recomanaria, 3) promoure la traducció i l'edició dels diversos títols de Verdaguer prioritàriament en castellà i en anglès, així com també la publicació en aquestes llengües de resums biogràfics i antologies, a fi que Jacint Verdaguer figuri als diccionaris i enciclopedies de referència sobre les literatures del món; 4) garantir que el sistema educatiu compleixi la missió que té encomanada de fer llegir i estudiar les obres dels escriptors catalans, Verdaguer entre els destacats, i 5) potenciar els dos llocs màxims de memòria verdagueriana, les cases museu de Folgueroles i de Vallvidrera. Tots dos han esdevingut centres de gran aflluència de visitants adults i joves, procedents de totes les ciutats i viles de Catalunya, la qual cosa fa indispensable potenciar l'acollida qualificada de tothom, a fi de transmetre bé el missatge del que significa Verdaguer i la seva obra per a la nostra terra.

Balanç o auditoria a part, l'any temàtic ens ha fet constatar que el poeta de Folgueroles és un dels personatges més «populars» entre els catalans. No sabem, però, si per a les noves generacions conservarà la popularitat. Tampoc no sabem si formarà part del patrimoni cultural que s'han de fer seu les poblacions que en els nostres dies, procedents del nord, del sud i d'ultramar, arriben al país. Dependrà de si els qui proclamem que Verdaguer és el nostre poeta transmetem que també pot esdevenir el de tothom que s'estableixi al nostre país per a romandre-hi.

S'acostuma a dir que Catalunya devora els seus homes. Verdaguer, ja en vida, a punt estigué de veure's linxat a causa de la seva rebel·lió contra els poders econòmics i socials. En la posteritat els intents de devorar-lo amb manipulacions ideològiques s'han succeït durant cent anys. Des del seu editor Francesc Matheu, qui, rebutjant la reforma de l'IEC i imposant l'ortografia prefabriana a l'edició popular d'*Obres completes* de la «Il·lustració», transmeté la imatge d'un Verdaguer arcaic, obsolet i premodern, fins a la temptativa de fer-ne un poeta ideòleg al servei del nacionalcatolicisme de la postguerra de 1936-1939. Des de les propostes de reduir-lo a la poesia de barretina i de sota-na, fins a les d'excloure'l del cànon literari, establert pels aristarcs anglosaxons, els quals, val a dir-ho, no poden llegir-ne ni una sola obra en anglès. Com poden ser creïbles les nostres proclames de tenir un gran poeta romàntic, si ni tan sols no en tenim traduïdes les obres perquè puguin circular pel món?

Fa cent anys que la imatge de Verdaguer ocupa un lloc a l'imaginari dels catalans i ara s'hi ha reforçat per efecte de l'any temàtic. Encara que per a certs manipuladors hagi servit de mocador de paper d'usar i llençar, com ara els serveix Dalí, que al seu torn serà reemplaçat per un altre nom de recanvi, Verdaguer no ha estat devorat. Al contrari, resisteix l'excés, la redundància, la saturació, la manipulació. Ni el marxandatge ni el turisme de *souvenir* ni la cultura necrofílica dels aniversaris, ni la unanimitat acrítica que s'expressa en els titulars dels noticiaris, quan, com fa un any, deien «Tothom s'apunta a l'Any Verdaguer» i ara diuen «Tothom s'apunta a l'Any Dalí» (*Avui*, 7 d'octubre de 2003). Tota mitificació porta inherent la reiteració, la proliferació d'activitats comercials dominades pel *kitsch*. Però si un Shakespeare o un Gaudí aguanten la trivialització del consumisme presumptament cultural, Verdaguer tampoc no hi sucumbirà.

4

L'any temàtic com a performance cultural. L'artefacte cultural Any Verdaguer, en efecte, ha fet emergir la seva sorprenent potència mobilitzadora. Com no sentir-se impressionat per la dada de mil dos-cents actes dedicats a Verdaguer?

No és el primer any temàtic, però és el primer que, fent duet amb l'Any Gaudí, s'ha percebut com un fenomen de singular efectivitat. Fins ara teníem moltes unitats de temps i de temàtica. Teníem el Dia del Llibre, les Jornades de Cinema Fantàstic, la Setmana del Teatre al Carrer. Teníem marcs temàtics de durada variable com els festivals, les fires, els mercats, els salons, els fòrums. Teníem els anys temàtics pròpiament dits, com l'Any del Disseny. Ara tenim l'any, unitat de temps, més el personatge, unitat temàtica. Ha tingut tant èxit, que li ha sorgit una superació d'ell mateix, el Fòrum 2004, una mena d'any temàtic de tots els anys temàtics.

Així com en el món del lleure de masses ha triomfat el parc temàtic, sigui Port Aventura sigui Disneyworld, així en el món de la cultura de masses triomfa l'any temàtic. A semblança de la UNESCO, que s'ha erigit en autoritat per a declarar anys temàtics a escala mundial, les autoritats nacionals han estès al propi àmbit la facultat de declarar-ne i d'organitzar-ne, la qual cosa els proporciona no sols una oportunitat de fer-se visibles en la vida cultural del país sinó la gratificant sensació de crear esdeveniment. Heus aquí la màgia blanca de l'any temàtic, treure un esdeveniment del barret, fer història, commemorar, proporcionar la il·lusió del «jo hi era».

Els usos actuals de l'any temàtic com a esdeveniment formen part del que algun observador de l'actualitat cultural identifica com a conductes pròpies de totes les noves generacions. Una d'aquestes conductes és jugar amb els personatges i les obres del passat. El passat, en efecte, ofereix un tresor inexhaurible de possibilitats lúdiques, que vol dir d'evasió, d'entreteniment, alhora que de simulació de compromís i de risc. Si, a més, el joc té un any de durada i gira a l'entorn d'un heroi nacional, la participació esdevenimental es fa encara més atractiva. Les noves generacions, d'altra banda, ja no són una demarcació d'edat, tancada, com quan diem la generació dels pares en contraposició a la dels fills, sinó que les noves generacions d'avui són agregats socials esponjosos, d'edats diverses, interclassistes i intergenèrics. Comparteixen gustos, consumeixen els mateixos productes, determinen les mateixes tendències culturals. L'any temàtic amb personatge seria, així, un joc amb el passat, per a satisfer les necessitats culturals i lúdiques d'una extensa franja transversal de població de les societats contemporànies.

Tot i que el futur de l'any temàtic sigui incert, caldria incorporar l'estudi del fenomen en les agendes de la crítica cultural i en els programes de les ciències de la cultura. Constitueix un artefacte compost de tota mena d'ingredients antics i nous, sorgit de les necessitats culturals de les societats avançades. Com tot gènere nou, l'any temàtic conté, combinats, diversos gèneres i subsumeix tots els altres productes culturals preexistents. A semblança del film, que començà combinant pintura, fotografia, teatre, música, literatura, l'any temàtic ha sorgit de la combinació de tots els productes de la cultura de massa, fabricats per l'omnipresent indústria mediàtica.

Posar un any temàtic a l'agenda ha passat a ser l'objectiu dels influents agents administradors de les polítiques culturals. Llibres, concerts, exposicions, conferències, disseny, marxandatge, audiovisuals, dramaturgies, monuments, tot el bigarrat arsenal de la producció cultural està disponible perquè els poders amb capacitat financera posin en moviment l'any temàtic i en facin qüestió de nació sense estat o d'estat nació. Així, mentre l'Any Verdager o l'Any Gaudí són «d'àmbit DOGC» (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*), l'Any Dalí i encara més l'Any Cervantes —que no tardarà a imposar-se'ns— són «d'àmbit BOE» (*Boletín Oficial del Estado*). L'any temàtic ha adquirit, doncs, una forta potència simbòlica no només cultural sinó política, que sol tenir expressió en el comitè d'honor, les comissions, els comissaris i els patrocinadors, veritable exhibició de la piràmide dels poders.

Haver col·locat l'any temàtic a la primera línia de la cultura performativa ha estat una aportació col·lateral inesperada de l'Any Verdager. Més enllà del seu balanç positiu, s'ha posat ell mateix com un artefacte privilegiat de producció cultural, sorgit de l'entramat de *lobbies* polítics, empreses culturals i mediàtiques, agències de patrocini, funcionariat de les administracions públiques, intellectuals orgànics i programadors culturals d'institucions i entitats de tota mena. Tot un conglomerat de dispositius estratègics que mobilitzen tant un comitè d'honor com un casal d'avis anònims, tant una agrupació sardanista com un grup d'acadèmics. Tota una complexa xarxa d'interessos, complicitats, col·laboracions o resistències. En resum, l'Any Verdager ha posat damunt la taula l'existència entre nosaltres de l'any temàtic com a artefacte que reclama l'atenció dels estudiosos de la cultura de masses.

Per això és urgent d'estudiar el fenomen en si mateix. Fins ara la crítica cultural ha estudiat el paper de les cases editorials, les sales de teatre, de música o d'exposicions d'art, mentre que la sociologia estudia les tendències del consum de cultura o les característiques dels consumidors. Fins ara els historiadors de la cultura s'han ocupat de les polítiques culturals d'institucions i entitats, museus, biblioteques, ateneus, orquestres, teatres. D'ara endavant caldrà incorporar-hi l'any temàtic, identificar-lo com un objecte d'estudi en si mateix i analitzar-ne les dinàmiques internes, els objectius explícits i els implícits, el mitjans i els resultats. En tots els aspectes, de l'estrictament cultural a l'econòmic, del rendiment social a la dependència orgànica dels poders.

És tan gros el potencial de l'any temàtic, que cal saber-ne més del que en sabem sobre com funciona per dins i com actua sobre la població, qui el dirigeix, amb quin instrumental, amb quines intencions. Els coneixements aportats per la crítica cultural de l'Any Verdager ens permetrien d'avaluar el cost de l'operació i la relació qualitat-preu. Revelarien els implícits de l'operació. Quins han estat els pressupòsits sobre els quals ha circulat la consigna que aquest any tocava Verdager o que tocava Gaudí o tots dos junts o l'un més que l'altre. Sense crítica cultural no sabem situar l'Any Verdager o un altre

any temàtic qualsevol. Ignorem per quines xarxes de la percepció social han circulat els missatges que se n'han després. No podem dir si ha modificat la consciència de pertinença dels individus, dels grups, de la col·lectivitat. Això, situar críticament l'abast simbòlic d'un any i mig de durada a l'entorn d'un poeta nacional, en els temps actuals, en una nació com la catalana, sotmesa a noves pressions de substitució de la pertinença a la pròpia cultura, constitueix un objecte apassionant d'estudi crític de les conductes de les noves generacions que a Catalunya, a més de consumir productes culturals de tota mena, construeixen la cultura del país de demà.

Heus aquí una altra eventual aportació col·lateral que es derivaria de l'Any Verdguer, si, a més de fer emergir l'existència de l'any temàtic com a artefacte cultural, impulsava l'estudi crític del fenomen en el marc de les ciències de la cultura. L'any temàtic esdevindria una manifestació identificada de les cultures del performatiu i la seva recerca portaria a estudiar no pas objectes ni monuments ni obres d'art, sinó processos dinàmics entre membres d'una societat, i dels homes i les dones d'aquesta societat amb el seu entorn «natural» i cultural.

5

Mentrestant, amb el balanç tancat o obert, l'Any Verdguer planteja el repte de la construcció d'una cultura nacional catalana dia rere dia i any rere any, sigui o no sigui temàtic. A aquest repte dedicaré l'última part del parlament.

L'Any Verdguer, en efecte, ha posat en evidència, més descarnada que mai abans, la urgència de construir una cultura catalana comuna, integrada i integradora, patrimoni de tots els ciutadans, tant dels qui estem integrats a Catalunya com dels qui hi viuen en vies d'integrar-s'hi. Tot any temàtic, tota actuació de cultura de masses hauria d'orientar els seus efectius a respondre al repte de tots els reptes dels catalans, pastar el ciment de la cultura comuna. Tots els altres reptes s'hi subsumeixen.

En la perspectiva d'una cultura de tothom i per a tothom, basada en la llengua catalana, val a dir que el Verdguer que hauria de prevaler no és el capellà catòlic ni el servidor del marquès ni l'exorcista, sinó l'escriptor creador del català modern, l'interpret dels sentiments del poble català, l'home sorgit de baix, el rebel davant dels abusos de poder. Si Verdguer extragué del català del poble la llengua de cultura que identifica els catalans, no fou pas perquè era capellà catòlic. L'obra literària sempre transcendeix els seus orígens ideològics. Si no, no és obra literària. El Dante de la *Commedia* i el Luter de la versió alemanya de la Bíblia són exemples que il·luminen dues de les més prominents cultures nacionals d'Europa, construïdes sobre una laïcitat capaç d'integrar els més grans valors literaris prescindint de les ideologies religioses.

L'Any Verdaguer hauria hagut d'emetre el missatge que una cultura nacional o és laica o no és cultura. La ideologia catòlica és tan prescindible per a llegir *L'Atlàntida* com ho és per a contemplar la Sagrada Família de Gaudí, per posar un altre cas que demana la secularització cultural.

La laïcització no s'hauria de confondre amb la incultura religiosa. Al contrari, la construcció d'una cultura nacional, la que sigui, no és compatible amb la desinformació sobre les creences o descreences religioses que l'agiten. Però tampoc no és imprescindible participar-hi des de la fe. Per a llegir la *Commedia* de Dante no és imprescindible de creure en els dogmes del cel, el purgatori i l'infern. Com, a l'hora de llegir *Jesús infant*, no és pas necessari de creure en els evangelis de la infància de Jesús. Ni per a llegir *Canigó* i emocionar-s'hi, no és necessari de compartir les idees de Torras i Bages sobre Catalunya. Com, per a llegir Mercè Rodoreda, no cal ser membre de Rosa-Creu ni per a llegir Pla compartir els seus plantejaments socials i polítics.

Els catalans tenim pendent la construcció de la cultura comuna, pública, laica, la que no hauríem de tenir esdrúpols d'anomenar «nacional». L'any temàtic dedicat a Verdaguer era una oportunitat per a laïcitzar una de les bigues mestres d'aquesta construcció. Per contra, s'han reiterat els tics atàvics, confessionals, clericals i anticlericals, mal amagats en símbols negres o morats. L'anècdota insubstantial, localista, provinciana, ha enfosquit el personatge, quan el que demana és llum i transparència per a irradiar la poesia en català de vocació universal.

A Catalunya els responsables de tot any temàtic l'haurien de plantejar de manera explícita en el marc de la conflictiva conjuntura cultural, que, com és sabut, està determinada per crisis agudes en tres direccions: l'increment del consum de cultura en castellà en detriment de la cultura en català, la pèrdua de confiança en les obres literàries catalanes, el retrocés de l'ús del català, en especial a les aules universitàries. No és el lloc de tractar de l'avenç del castellà a les aules o del retrocés del consum de cultura en català. En canvi, en el marc de l'Any Verdaguer, autor literari per excel·lència, i davant de la Secció Filològica de l'IEC crec que és pertinent de fer notar la transcendència del segon punt, el descrèdit creixent de l'obra dels escriptors catalans.

En efecte, tractant-se d'un escriptor com Verdaguer, referent lingüístic tant per als estudiosos de la llengua com per als seus usuaris, escriptors i lectors, caldria no ajornar més el debat sobre el paper que les obres literàries tenen en l'educació dels ciutadans d'un país, a partir de l'escola, certament, però amb projecció al llarg de tota la vida. No pas només perquè l'obra literària és l'únic mitjà d'educar el gust literari dels ciutadans, sinó perquè l'obra dels escriptors, poetes, narradors i assagistes constitueix el mitjà privilegiat de la formació en consciència civil. De fet, el gust literari no constitueix pas un component necessari per a la vida dels ciutadans. La consciència civil, sí. El sentit històric, també. La pertinença a la comunitat, igualment. I tot això ho pro-

porcionen els llibres dels autors del país. Els millors països del món són aquells que fan girar l'ensenyament a l'entorn dels autors del país, per a fer-ne la base de l'educació comuna de la ciutadania.

La lectura dels escriptors catalans com a font de formació no es pot pas dir que hagi estat assumida com una de les missions del nostre sistema d'ensenyament, ni com un capítol dels programes de política cultural, entenent per política cultural tant la pública, que comprèn el Parlament, el govern de la nació i el de les ciutats, com la no pública, la que actua en el mercat. O sigui, la de les empreses culturals o de forta incidència en la cultura del país, la de les esglésies, la dels partits i dels sindicats, la dels clubs d'esports, la de les associacions d'aquesta societat que volem que sigui de la informació, del coneixement, de la comunicació.

La política que no és educativa i cultural no és ni tan sols política sinó cega administració d'interessos, d'influències, de rivalitat econòmica. La cultura comuna es construeix en el dia a dia de les escoles, dels ajuntaments, dels departaments, però també en el dia a dia de les empreses, les indústries, els despatxos, el carrer. És el ciment que colla l'edifici.

A les universitats el trencament de la unitat de llengua i literatura ha desembocat en la disgregació del que és u, el català llengua de cultura. I en el descrèdit de l'obra de qualitat literària, anivellada amb qualsevol altra de les manifestacions de la llengua. Sembla tenir tanta importància qualsevol fenomen del parlar transaccional com els imponents fenòmens de les construccions literàries. Es promou més la lectura d'un autor pretesament divertit o foraster, encara que escrigui banalitats sense estil ni exigència, que la dels grans autors, per eminents que siguin. Hi ha un cànon ocult d'autors exclosos perquè són considerats difícils, elitistes i obscurs.

Tot i que trobo odiosa la paraula *cànon*, pel que connota d'imposició de censura judeocristiana, l'accepto, atesa la manca d'una de millor, per designar el conjunt d'obres que han de conèixer la ciutadana i el ciutadà que vulguin trobar-se còmodes en la cultura del seu país. Sembla, però, que al nostre país en podem prescindir, del cànon nacional, si fins i tot a les universitats els professors no hi han tingut ni hi tenen freqüentació. Quants pocs polítics són capaços de citar d'una manera natural, de primera mà, un pensament de Cambó, de Rovira i Virgili, de Vicens Vives o de Joan Fuster, per parlar d'autors decisius per al pensament polític. Sense milers de catalans i catalanes que hagin reflexionat sobre obres com les d'aquests escriptors que, per damunt de tot, ensenyen a pensar i a expressar-se, sense que milers de ciutadanes i ciutadans les hagin comentades a les aules i discutides a les tertúlies socials, la cultura no serà el ciment necessari per a travar el país.

L'obra literària conté la màxima potència de llengua. Això que coneixem com l'italià és principalment de la *Commedia*, *I promessi Sposi*, *Il Gattopardo*, i del tesaurus a què pertanyen, d'on extreu l'energia inexhaurible que el fa

perdurar. Si el català no ha acabat en un mosaic de parlars fou perquè l'obra d'un Lull i d'un Ausiàs Marc, d'un Verdaguer i d'un Guimerà i d'un Oller i d'un Maragall i de la plèiade d'escriptors del segle xx constitueix un generador incessant de bellesa, d'excel·lència i de vigor.

Els estudis acadèmics de filologia no poden continuar sense un eix vertebrador que els aturi de perpetrar l'escissió de llengua i literatura, de transmetre-la a l'escola secundària i d'aquí a la societat. Un eix centrípet que no permeti d'estudiar lingüística sense llegir Ramon Lull, o d'estudiar literatura medieval sense saber res de gramàtica històrica.

La dinàmica de l'especialització, el divorci entre ciències de la llengua i ciències de la literatura, l'hegemonia de la norma sobre la lectura, del correcte/incorrecte sobre l'energia expressiva, han col·lapsat el sistema d'ensenyament, impotent per transmetre en grau adequat les capacitats bàsiques d'escoltar i parlar, llegir i escriure que tot ciutadà té el dret de demanar als administradors de l'ensenyament. La maquinària imponent de l'educació dita «superior» a les universitats no està en condicions de garantir la transmissió del domini de la llengua als futurs professionals qualificats. Quants saben servir-se'n amb comoditat a l'hora de parlar i d'escriure? Si surten multituds d'analfabets funcionals de l'escola primària i obligatòria, de les universitats en surten proporcionalment més diplomats, llicenciats i doctors que no han adquirit l'ús del registre culte del català.

Invocar el geni de Verdaguer no seria pas la millor manera de protegir-nos d'aquests mals i de capgirar la situació de col·lapse a què està abocada la construcció de la cultura comuna. L'únic —i no és poc— que ens proporciona el geni de Verdaguer, en any temàtic o no temàtic, és plantar-nos un cop més davant el repte de construir aquesta cultura nacional, laica, pública, integradora. Ell, que, fill del seu temps, fou tan militant en religió, pàtria i propietat, però que alhora fou pioner a dotar els catalans d'un país al qual els agradés de pertànyer i on se sentissin conuiuïre solidàriament. La llengua literària que ens va llegar no és excloent de cap religió ni de cap ideologia. Serveix per a totes. Forma part del ciment de la construcció del país.

6

En conclusió. Verdaguer és la cruïlla, el junyent crucial de la història de la Catalunya contemporània, que és tant com dir d'Espanya, d'Europa, del món. Verdaguer va viure el declivi de l'Antic Règim i la revolució industrial, la caiguda de la monarquia i la primera república, la guerra civil dita «carlina», la restauració borbònica, el triomf internacional de *L'Atlàntida*. Va viatjar per Amèrica i Europa, Àfrica i Àsia. Va conèixer la societat de la febre d'or, l'esfondrament de l'imperi colonial espanyol, l'efervescència modernista, el

catalanisme polític, l'ascensió de Catalunya de pas cap al segle xx. Perifèric a les grans estructures politicoestatals que van de l'Imperi romà als grans estats unitaris i de la Revolució Francesa al codi de Napoleó, Verdaguer pertany a l'altra estructura que sustenta la civilització europea, la de les cultures sense estat, a l'interior de la cultura occidental, formada de tants ingredients diversos i capaç de fer-se recognoscible i convivial arreu del món.

Verdaguer ha conegut la pobresa, la lluita de classes, els salons del poder i les seves clavegueres, els grans viatges, el dimoni, la traïció, la tendresa, la unió mística. Ha conegut el talent i s'ha fet escriptor, un dels més grans escriptors per la voluntat d'apropiar-se del passat i d'influir en el futur. En amunt recollí l'herència de Virgili, Tasso, Chateaubriand, Joan de la Creu, Ramon Llull, Ausiàs Marc. En avall llegà el seu patrimoni a Maragall, Costa, Ruyra, Carner, Riba, Sagarra, Espriu, Pla, Brossa, Foix. La prosa d'*El quadern gris* no seria pas possible sense les proses verdaguerianes. Qui llegiria versos d'Enric Cassas i Figueras, si no hi haguessin els versos de Verdaguer?

La síntesi —en paraules de Riba— que Catalunya es deu a ella mateixa continua per fer. Però no és la síntesi de Verdaguer sinó la de Catalunya. Verdaguer és la pedra de toc. En els clàssics aprenem no pas com són ells sinó com som nosaltres. La grandesa dels poetes nacionals és que obliguen els pobles a plantejar-se generació rere generació la pròpia identitat i confrontar-la amb els valors que es donen lliurement.

Amb això, tornant al començament de la meva intervenció, reprenc la solemnitat que volia donar a aquesta sessió de les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic, commemorativa de Verdaguer i dels «grans valors» que Verdaguer representa, els que inspiraren a Riba una de les més colpidores crides a l'esperança i a la responsabilitat. Davant dels membres de l'Institut, ara fa cinquanta anys, el poeta *Del joc i del foc* es declarava «estudiós que parlo a estudiosos, català que, com vosaltres mateixos, treballo per una altra Catalunya indefinidament possible». Desitjaria, sense petulància de cap mena, que avui, aplegats entorn del nom i l'obra de Jacint Verdaguer, d'irradiació centenària, ocupéssim el lloc que ens correspon d'estudiosos entre estudiosos, de catalans entre catalans que treballem «per una altra Catalunya indefinidament possible».

RICARD TORRENTS